

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Лебедик Лесі Вікторівни

про дисертацію Хазієва Арсенія Вадимовича

«Формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність теми дослідження

Актуальність дисертаційного дослідження Хазієва Арсенія Вадимовича зумовлена тим, що сучасна Україна перебуває в умовах глибоких соціальних, політичних та гуманітарних трансформацій, спричинених як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, зокрема повномасштабною війною. Це кардинально змінює вимоги до професійних фахівців у різних галузях, зокрема до психологів – фахівців, чия роль у забезпеченні психічного здоров'я, соціальної стабільності та відновлення громад стає стратегічною. У цьому контексті особливої актуальності набуває формування лідерських якостей у майбутніх психологів під час їх навчання у закладах вищої освіти. Сучасний психолог має бути не лише компетентним у професійному плані, а й здатним до ініціювання змін, організації колективної діяльності, управління кризовими ситуаціями та просування цінностей психічного здоров'я на різних рівнях – від локальної громади до держави. З огляду на це дослідження, спрямоване на формування лідерських якостей у студентів-психологів, розвиток їх лідерського потенціалу, є не лише науково доцільним, а й суспільно необхідним завданням сьогодення.

У дисертаційному дослідженні здійснено аналіз змісту фахової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти щодо формування лідерських якостей, проведено діагностику рівнів їх сформованості, визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного, діяльнісного, рефлексивного підходів.

Дисертаційна робота Хазієва Арсенія Вадимовича є актуальною як за задумом, так і за переліком сформульованих завдань (з'ясувати суть ключових понять дослідження («лідерський потенціал», «лідерський потенціал студента-психолога», «компетентнісний підхід», «компетентнісний підхід у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів», «формування лідерських якостей у професійній підготовці»); визначити суть лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти та розкрити зміст їх структурних

компонентів; теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти; уточнити критерії та показники рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх психологів; розробити модель формування лідерських якостей майбутніх психологів).

Роботу виконано у руслі науково-дослідної теми кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна «Розвиток лідерських компетентностей здобувачів вищої освіти в системі підвищення якості їх підготовки» (№ ДР 0124U004395), відповідно до плану наукових досліджень Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертантом вперше обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти, які передбачають: створення особистісно орієнтованого та підтримуючого освітнього середовища (1 умова); використання інтерактивних та діяльнісних технологій навчання (2 умова); формування рефлексивно-ціннісної позиції студента-лідера (3 умова).

На основі аналізу термінологічного простору базових понять дослідження автором розглянуто суть поняття «лідерські якості майбутніх психологів» як інтегрований комплекс особистісних і професійних характеристик (ціннісно-мотиваційних, когнітивних, комунікативних, емоційно-вольових, рефлексивних), що забезпечують здатність ефективно організовувати спільну діяльність, спрямовувати розвиток інших, приймати виважені рішення в умовах професійної відповідальності та сприяти гармонізації міжособистісних відносин у різних соціальних контекстах.

Не менш важливим доробком дисертанта, з огляду на досліджувану проблему, є визначення специфіки психологічного лідерства, що полягає в унікальному поєднанні класичних лідерських якостей з професійними компетенціями, цінностями та етикою професії психолога.

Зважаючи на обґрунтування феномена «формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти», цілком доречним уявляються визначені А. В. Хазієвим структурні компоненти формування лідерських якостей у майбутніх психологів (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, комунікативний, лідерський) і критерії формування лідерських якостей (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-

соціальний, емоційно-вольовий, рефлексивний, діяльнісно-організаційний) з відповідними показниками.

Розроблена інтегративна модель формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти, що поєднує психологічні, педагогічні та управлінські складові професійної підготовки, представлена на рис. 2.2., стор. 105.

Подальшого розвитку набули форми і методи забезпечення педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного, діяльнісного, рефлексивного підходів

Визначено ефективні методи формування лідерських якостей у майбутніх психологів за компетентнісного підходу (кейс-метод, проектна діяльність, тренінги, рольові ігри, супервізія, менторство); діяльнісного підходу (проектний, кейс-метод, рольові ігри, тренінги, групові дискусії, рефлексивні практики), за рефлексивного підходу (рефлексійні щоденники, супервізія, баланс-коучинг, групові рефлексійні сесії, аналіз відеозаписів, метод «стіни думок» – візуалізація процесу мислення).

Одержані наукові результати є особистим внеском автора у розв'язання важливої науково-практичної проблеми – теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та експериментальній перевірці їх впливу на сформованість лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

***Ступінь обґрунтованості використаних методів,
отриманих результатів і положень дисертації***

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні А. В. Хазієва, дозволяє стверджувати, що подана до захисту дисертаційна робота свідчить про належну наукову компетентність автора, його вміння вирішувати актуальні проблеми професійної освіти та успішно працювати над її здійсненням; наукову новизну дослідження становлять розроблені та експериментально реалізовані автором педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти

Досить послідовно охарактеризовано етапи дослідно-експериментальної роботи, висвітлено процедуру реалізації педагогічних умов та представлено результати дослідно-експериментальної роботи із використанням методів математичної статистики.

З огляду на викладене, можна констатувати, що є підстави класифікувати дисертацію Хазієва Арсенія Вадимовича як завершене, самостійне дослідження, що має наукову новизну і практичну значущість. Зміст повністю відображає основні положення дисертації; результати дослідження можуть

бути широко впроваджені у практичну діяльність сучасних ЗВО відповідного профілю. Отже, вірогідність і достовірність результатів дослідження, їх наукова новизна й практичне значення аргументовані та не викликають сумнівів.

*Значення одержаних результатів для науки і практики та рекомендації
щодо їх можливого використання*

Значення одержаних результатів для науки полягає в тому, що розроблені автором педагогічні умови формування експериментально перевірені, що уможливило їх широке впровадження в освітню практику.

Використані методи дослідження, отримані результати і положення дисертаційної роботи Хазієва Арсенія Вадимовича підтверджується успішним впровадженням авторських педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти: в освітній процес Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у наступному напрямі: результати дослідження використовувалися при викладанні дисциплін «Психологія», «Іноземна мова» при підготовці бакалаврів за спеціальністю 053 «Психологія»; «Теорія і практика перекладу», «Практичний курс англійської мови» при підготовці бакалаврів за спеціальністю 035 «Філологія»; «Іноземна мова» при підготовці бакалаврів за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» (акт від 15 травня 2025 року); у навчальному процесі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького: проведення тренінгу «Лідерство у професійній діяльності психолога»; застосування творчих завдань, спрямованих на розвиток навичок ефективної комунікації та командної взаємодії, формування вмінь приймати рішення у складних ситуаціях та розвиток емоційного інтелекту як основи лідерства, сприяло формуванню лідерських якостей учасників тренінгу. Викладачі університету використовували методичні рекомендації дисертанта під час проведення лекційних, практичних занять, при підготовці курсових робіт (довідка № 01-15/1793 від 02 жовтня 2025 року); у навчальному процесі Міжнародного гуманітарного університету: проведення тренінгу «Лідерство у професійній діяльності психолога»; застосування творчих завдань, спрямованих на розвиток навичок ефективної комунікації та командної взаємодії, формування вмінь приймати рішення у складних ситуаціях та розвиток емоційного інтелекту як основи лідерства, сприяло формуванню лідерських якостей учасників тренінгу. Викладачі кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету використовували методичні рекомендації дисертанта під час проведення лекційних, практичних занять, зокрема навчальних дисциплін «Організаційна поведінка» та «Психологічне консультування в різних сферах життєдіяльності» (довідка від 26 серпня 2025 року (протокол № 1)).

Теоретичні положення та практичні напрацювання доцільно використовувати викладачам та науково-педагогічним працівникам при розробці освітніх програм, створенні навчальних посібників, здобувачам освіти для формування лідерських якостей, а також викладачам закладів вищої освіти в процесі підвищення кваліфікації.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційне дослідження вирізняється обґрунтованістю і логічністю структури: анотації українською та англійською мовами; вступ; три розділи, у першому і другому з яких висвітлено теоретичні питання формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти та третій розділ, в якому експериментально перевірено дієвість педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти; висновки до розділів; загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Виклад матеріалу дисертації вирізняється належним науковим стилем, послідовністю. Загальні висновки, наведені в дисертації, вбачаються нам чіткими, конкретними й досить переконливими, що цілком відповідають поставленим завданням. У цілому слід підкреслити, що кожне теоретичне положення, висновки тісно пов'язані одним з одним, що додає дослідженню стрункості і логічності, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Констатуємо, що робота Хазієва Арсенія Вадимовича за змістом і формою є завершеною науковою працею.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Наукові публікації Хазієва Арсенія Вадимовича (16 публікацій: 6 – статті у провідних наукових фахових виданнях, 10 – тези доповідей на наукових конференціях) відображають зміст і наукові положення дисертації, наукову новизну одержаних результатів й практичне значення.

Заслуговує на увагу повнота публікацій основних результатів дослідження та широка апробація її основних положень на різноманітних науково-практичних конференціях, як-от: «Особливості формування лідерських якостей у майбутніх психологів: виклики сьогодення» (Харків, 2023), «Leadership qualities formation of future psychologists: theoretical aspect» (Молдова, 2023), «Adaptation of foreign leadership development models to leadership qualities formation of future psychologists in high schools of Ukraine» (Харків, 2023), «Відповідальність та її роль у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти» (Харків, 2024), «Погляди дослідників на структуру лідерських якостей у майбутніх психологів та їх формування у закладах вищої освіти» (Харків,

2024), «Розвиток лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти» (Гельсинки, 2024), «Extraordinary work in the formation of leadership qualities of future psychologists in institutions of higher education» (Молдова, 2024), «Професійне становлення майбутнього психолога-лідера під час навчання у ЗВО» (Харків, 2025), «Роль самооцінки у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів» (Харків, 2025), «Роль лідерських якостей студентів-психологів у майбутній професійній діяльності» (Харків, 2025).

Основні результати й висновки виконаної роботи обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна, на звітних міжнародних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (2023-2025 рр.), що дає підстави стверджувати, що дисертація пройшла належну апробацію, є самостійною науковою працею, котра має завершений характер.

Дискусійні положення та зауваження

Не зменшуючи в цілому високої теоретичної та практичної значущості представленої дисертаційної роботи Хазієва Арсенія Вадимовича, вважаємо за необхідне відмітити окремі недоліки, деякі з яких мають дискусійний характер, та висловити такі побажання:

1. Уважаємо, що у додатках доцільно було б навести приклади виконання вправ майбутніми психологами-лідерами під час тренінгу «Емоційний інтелект як основа лідерства майбутнього психолога», що відбувся на формувальному етапі експерименту у Центрі лідерства і був розрахований на 3 академічні години (с. 149-152).

2. Робота значно б виграла, якщо б задекларовані автором рефлексивні технології, що сприяють формуванню рефлексивно-ціннісної позиції майбутнього студента-психолога (ведення професійного щоденника, рефлексивні есе, аналіз критичних інцидентів, діалоги про цінності, аналіз етичних дилем, рольові ігри з моральним вибором та ін. (с. 90)) були продемонстровані дослідником в якості прикладу.

3. За аналізом результатів експериментальної роботи автором констатовано, що суттєві зміни відбулися у рівні розвитку складових всіх критеріїв, особливо, комунікативно-соціального та діяльнісно-організаційного критеріїв сформованості лідерських якостей майбутніх психологів. Як побажання, розробити для викладачів методичні рекомендації з комплексу тренінгів з формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

